

Derleyenin Sunuşu: 1970 SONRASINDA MİMARLIK

Son yıllarda birbirinden farklı pek çok tartışma platformu içinde 1970'li yılların sonları mimarlık için bir dönüm noktası olarak görüldü. Gerek ilgi odakları, gerekse referans verdikleri çerçeveler içinde birbirlerinden farklılaşarak ve çeşitlenerek varolan mimarlık tartışmalarının neredeyse tümünde ortaklaşa olarak paylaşılan iki uzlaşma noktası vardı. Bunlardan ilki mimarlığın özellikle ellili yıllarda doruğa ulaşan ve kendini uluslararası bir üslup olarak kabul ettiren "modernizm" geleneğinden ayrılmaya başladığı, ikincisi ise bu geleneğin yerini ancak "çoğulculuk" sözcüğünün genelliği içinde derlenebilecek bir çeşitliliğin almaya başladığı idi.

Başta özellikle mimarlık tartışmalar içinde yalnızca mimarlığa dair masum bir "dil/üslup" sorunu gibi sunulan bu dönüşümün giderek salt mimarlığa dair bir tercihten çok dün-yada kültür, ekonomi gibi başka çerçevelerde yaşanan değişim ve dönüşümlerin kaçınılmaz yansıması olduğu görüşü ağırlık kazandı. Bir başka deyişle mimarlık, kendi iç dinamiklerinden kaynaklanan bir değişimi sunmaktan çok, hep olageldiği gibi kendisinin de içinde olduğu bir dünya düzenini değişimleri içinde yeniden meşru-laştırıyordu.

Böyle bakıldığında, mimarlığın değişimine zemin hazırlayan ve 1970ler krizi olarak sunulan durumu iki ayrı ölçek ve çerçevede anlamak olası. Birincisi, mesleğin dar ve masum sınırı içinde modernizmin katı ve yalın dilinin getirdiği gelişme sınırı. İkincisi ise toplumsal dönüşümlerin bütün tüketim objelerine yansıyan/direttiği yeni koşullar ile mimarlık anlayışları arasında oluşmaya başlayan uçurum.

Phillip Johnson'ın Yale Üniversitesi için tasarladığı "Kline Biology Tower" ya da Rockefeller ailesi için tasarladığı misafir konutu gibi bazı örneklerin mimarlığın modern üslubunu 70'ler öncesinde de zorladığı bilinse bile, "modernizm" 70'lerin başına kadar yaygın bir üslup olarak baskınlığını korudu. Örnekleri giderek artmaya başlayan bu aykırı uygulamaların yanısıra 1966'da yayınlanan Robert Venturi'nin "Complexity and Contradiction in Architecture", Aldo Rossi'nin "L'Architettura della Citta" hatta daha

önceleri, 1963'de, Christian Norberg-Schulz'un "Intensions in Architecture" isimli çalışmaları bir ortak tema olarak "kültürel sembolizme" açılma kavramı çerçevesinde modern mimarlığın soyut dilini sorgulamaya başladılar. 1970'lerin başından itibaren ise pek çok mimar, en azından dil bazında, modern mimarlık geleneğinin dışına çıkan ürünler vermeye başladı. Ancak bu davranışların yaygın bir geçerlilik zemini kazanması ve popüler anlamda mimarlıkta "modernizm" e alternatif bir tutum olarak kabulü, 1980'lerin başını buldu. Kendini kabaca "dil ve anlam boyutunda yenilenmiş bir duyarlılık" olarak kimikleştiren bu yeni tutum, yalnızca modernizmi aşmaya çalışan bir çaba olmanın ötesinde, ona açık bir karşı çıkış olarak da görüldü.

Popüler anlamda modernizme eklenmiş bir dönüşümü temsil ettiği için başka çerçevelerde süregelen tartışmalara da referans verecek biçimde "post-modern" olarak isimlendirilen bu dönüşüm, giderek genel bir durumu temsil etmeye başladı. James Stirling ve Michael Graves'in "Classicism"inden Robert Venturi ve Charles Moore'un "Historicism"ine varan geniş bir yelpaze içinde değişen bu dil ve referans zenginliği nerdeyse modern mimarlık dışında herşeyi kapsıyordu.

Giderek özellikle popüler algılaması içinde ilkesizliğe varan bir çeşitliliği meşrulaştıracak genel bir serbestlik zeminine yönelen postmodern anlayış, kendi içindeki karşı çıkışları da beraberinde getirdi. Bu karşı çıkışların ilki, modern anlayışa ya yeniden sahip çıkmaya ya da ana ilkeleri koruyan bir dönüşüm içinde modernizmin dilini geliştirmeye çalışan çabalardı. Özellikle Norman Foster, Richard Rogers gibi mimarların teknolojiyi yeniden mimarlığın itici gücü kabul eden çalışmaları, "Geç-modern" olarak adlandırılan bir tutumun öncüsü oldu. Bir başka alternatif tutum da, Frank Gehry, Rem Koolhaas, Zaha Hadid gibi mimarların toplumsal yaşamın karmaşasını kültürel sembollerin naif aktarmacılığı yerine doğrudan yapı tektoniğinde arayan ve gene popüler anılışı ile "deconstructive" olarak isimlendirilen mimarlık anlayışı idi.

Mimarlığın kendi dünyasında yaşanan bu dönüşümlerin 1968 öğrenci olayları, 70'lerin ilk yıllarındaki petrol krizi, 80'lerde dünya coğrafyasını yeniden şekillendiren sosyal, kültürel ve etnik krizlerin sonunda ve yapay zekâ, iletişim, teknoloji gibi alanlardaki hızlı gelişmelerle birlikte gelmiş olması basit bir tesadüf değildi. Mimarlık,

zaten büyük dönüşümler yaşayan dünyada kendine o dünyada varolabileceği bir yer arıyordu. Bu nedenle "post", yani birşeylerin sonrası sıfatı yalnızca mimarlığa özgü bir sıfat olmaktan çok bütün sanatlara yansımaya açık bir kültürel ve ekonomik durumu tanımlıyordu. Bu anlamda, resimde Andy Warhol'un pop-art anlayışı ile başlayan ve "photo-realism"i yaratan tutum, müzikte Talking Heads gibi yeni-dalga rock grupları ya da Godard'ın sineması post modern çerçeve içinde algılanabilir örnekler olarak kendi alanlarında belli bir dönüşümü temsil etmeye soyundular.

Bu dönüşümün odağı sayılan kültürel, ekonomik, sosyal hatta politik çerçeveler, farklı ilgi alanları ve disiplinler çevrelerde tartışıldı. Bunların arasında, Marshall McLuhan'ın "post-literature culture" ya da daha gündemdeki adıyla "media society" (1970), Daniel Bell'in "post-industrial society" (1973), David Harvey'in "Post-Fordism" (1978), Jean Baudrillard'ın "tüketim toplumu" (1970), Jean François Lyotard'ın "postmodern durum" (1979), Jacques Derrida'nın "post-criticism" ve Fredric Jameson'ın "geç-kapitalizm" gibi kavramsal çerçeveleri sayılabilir.

Mimarlıkta da 1980'lerin sonuna doğru "postmodernizm", sihirli bir kurtarıcı olmanın getirdiği saygınlığı yitirerek ve yalnızca mimarlığa özgü avant-gard bir dönüşüm olmanın hayal kırıklığı içinde alternatif algılama/tartışma biçimleri geliştirdi. Özellikle sosyoloji, felsefe gibi disiplinlerin sunduğu çerçeveler içinde postmodernizmin herşeyden çok bir tüketim kültürü olduğu, mimarlığın da yıllardır soyunduğu elitist öncülük rolü yerine "kolay tüketilebilir" değerlere açılmaya başladığı eleştirisi öne çıktı. Gerçekten de pop, kitsch, eklektik, kolaj, imaj, arabesk gibi kavramalar birer olumsuzluk ifadesi olarak mimarlık içinde sıkça kullanılır oldu. Toplumsal değerlerle bütünleşme adına tüketime açılan mimarlık, özellikle Türkiye gibi kavramların ikinci elden tüketildiği ortamlarda sadece mimarlık alanında değil, sosyolojik anlamda da tartışılması gereken, serbestliği ilke tanımayan bir kuralsızlık olarak meşrulaştıran, estetik normlarla "zevksizlik" arasındaki çizgileri belirsizleştiren bir yapıyı çevrenin üretimi teşvik edilir oldu.

Aslında mimarlıkla birlikte diğer alanlarda da gözlenen bu keskin değişimin ortak bir açıklama/tartışma noktası,merkezi temalardan biri "ideolojilerin sonu" teziydi. Burada

belki de dönemin en baskın ideolojisi olduğu için özel olarak bahsedilen "Marksizm" idi. İdeolojilerin bütün kapsama savının olmaksızlığı üzerine kurulan tez mimarlık da dahil olmak üzere eleştirinin pek çok alanında etkili oldu.¹ . Mimarlık eleştirisinde yıllardır öne konan mekânın ideolojik boyutuna ya da bir başka deyişle, mekânın ideolojik olup olamayacağına yönelik soru bir anda cevap bulmuş görünüyordu. Sermayenin içinde olduğu serbestleşme ve teknolojiadaki gelişmelerin sonucu olarak servis sektörünün belirgin bir baskınlık kazanması ve özellikle liberal ekonomilerin yükselişi ile birlikte dağılmaya/açılmaya en azından değişime uğrayan işçi sınıfı iktidarları, dünyayı bu sınıfın sahip çıkması gereken değerler içinde algılayan tüm alt alanları da etkiliyor, dönüştürüyordu. Mimarlık artık herşeyin belirleyicisi bir ütopyanın mekânını aramak yerine, imaj dünyasının kuralları içinde kendi ütopyalarını aramaya yöneliyordu.

Popüler algılamasının ötesinde evrensel ilişkileri anlamaya yönelik bir üst çerçeve olan Marksizm, alternatif çözümlene çerçeveleri ile eleştirilmeye başladı. Evrendeki düzenin birbirleri ile ilişkili bir bütüncül yapının kademelenmiş alt yapıları içinde algılanmak yerine, birbirleri ile çok boyutlu karmaşık ve değişken alt parçaların değişken ilişkileri içinde algılanabileceğine yönelik anlayış, "post-structuralism" adı altında yeni bir parça-bütün ilişkisi anlayışı sundu. Mimarlıkta popüler adı ile "deconstruction" olarak isimlenen yaklaşım, modernizmin bir üst çerçeveye bağlı olarak ve geometrinin baskınlığı altında ürettiği ve ozunde hiyerarşik olarak birbirine aitlik öneren biçimler düzenine alternatif olarak, geometrinin belirleyicilik sınırlarını ve kademelenmiş düzen anlayışlarını tanımayan bir biçim üretme süreci içine girdi.

Bütün bu çeşitliliği içinde mimarlıkta 1970 sonrası, dönemi herşeyden çok bir çeşitlilik ve arayış dönemi olarak algılanmalıdır. Mimarlıktaki popüler tartışmaların getirdiği en önemli tehlike, bu döneme damgasını vuran "postmodernizm" in tıpkı zaferine yönelik erken ve abartılı kutsanması gibi, gene popüler değerler içinde erken lânetlenmesidir. Eğer mimarlıkta modern sonrası dönem, "stil" bazına indirgenmiş popüler algılamasının dışına çıkılarak yukarıda indirgenerek özetlenmeye çalışılan dönüşümlerin karmaşıklığı içinde algılanırsa, karşımıza postmodernizmin iki ayrı yüzü çıkacaktır. Birincisi tıpkı Laurie Anderson'ın müziğinde, Jack Derrida'nın felsefesinde

olduğu gibi avant-gard, dönüştürme ve karşı çıkma gücüne sahip bir üretim biçimi, ikincisi ise daha baştan tüketim toplumu değerleri ile uzlaşmayı kabullenmiş diğer sanatlarda olduğu gibi, mimarlıkta da özgürlük adına ilkesizliğe, popülizm adına zevksizliğe ve kitsch'e açılan bir tüketim biçimi.

Yanılsamalara açık böyle bir ortam içinde mimarlığın kendi sınırları dışına çıkarak, farklı disiplinler çerçeveler içinde ve çok boyutlu olarak tartışılması her zamankinden daha fazla önem taşıyor. Gerek burada sunulmakta olan yayın, gerekse bu yayına zemin hazırlayan söyleşi ortamı, 1970 sonrası mimarlığını bu çeşitlilik ve farklılık içinde algılamayı öngördü.

Yayının birinci bölümü, mimarlık alanında 1970 sonrasında yoğun olarak kullanılan bazı kavramları anlamayı ve bunların mimarlık ortamı içindeki yansımalarını tartışmaya yöneliyor. İkinci bölümde ise, özellikle 1970 sonrasında mimarlık tartışmalarının paralellik gösterdiği ve pek çok anlamda karşılıklı alıntı içinde olduğu diğer sanat alanları ile ilişkisi sorgulanıyor. Bu dönemde ağırlıklı olarak öne çıkan edebiyat, mimarlıkla ilişkileri açısından bağımsız bir başlık olarak ele alınıyor. Kitabın son bölümü ise bütün kavram ve tartışmaların yeniden biraraya gelebileceği ortak bir zemini oluşturma, mimarlık-ideoloji ilişkisini sunulan dönüşümler içinde yeniden sorgulama arayışı içinde.

İçinde olunan çeşitlilik ortamının getirdiği bilgi yoğunluğu ile Türkiye ortamında mimarlık eleştiri ve tartışmalarının durduğu nokta arasındaki açıklık gözetildiğinde, bu kitabın başlığındaki iddiayı tümüyle kapsadığını öngörmek iyimserlik olabilir. Ayrıca mimarlığın, herbiri kendi alanında derinlemesine ve yoğun olarak bilgi üreten alanların sınırları içinde bu sınırların hak ettiği yoğunluk iddiası içinde olamayacağı da kesindir. Gene de derleme, kolay biraraya gelmeyen tartışma çerçeveleri içinde bütüncül bir resim oluşturmayı, mimarlığın sınırlarını bu anlamda genişletmeyi amaçlıyor.

C. Abdi Güzer